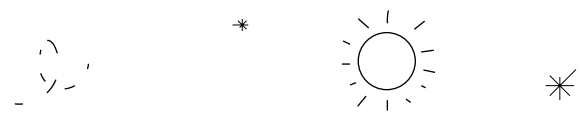


EL PROBLEMA NO ÉS L'ENGANY,
EL PROBLEMA ÉS L'OBJECTIU QUE PERSEGUEIX

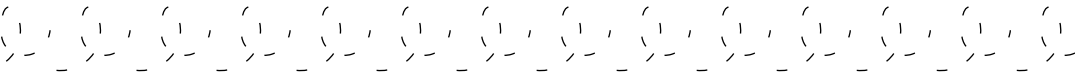
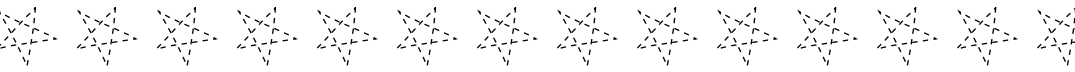
La veritat és la dictadura del pensament
i aboca a un dèficit de llibertat conceptual.

Encobreix la tirania, perquè quan és absoluta

només ordena i dicta.



BUSCAR LA VERITAT NO SIGNIFICA VOLER TROBAR
UN VALOR ABSOLUT SINÓ DESMONTAR ELS QUE ENS
TENALLEN LA LLIBERTAT I ENS FAN ESCLAUS D'UN
SISTEMA DE VALORS QUE ENS IMPEDEIX EL PROGRÉS



EL PODER DE
LA MENTIDA

#PERIODISME

J O A N J U L I B E R T

EL PODER DE LA
MENTIDA

MANIPULAR LA VERITAT PER CONSTRUIR RELATS

 LLEGIR
EN CATALÀ
ASSOCIACIÓ D'EDITORIALS
INDEPENDENTS

 EDICIONS
SALDONAR

El poder de la mentida

© del text: Joan Julibert, 2018

© d'aquesta edició: Edicions Saldonar, 2018

Primera edició: setembre del 2018

Publicat per Edicions Saldonar

Alfambra, 16, 5è 2a

08034 Barcelona

edicions@saldonar.com

www.saldonar.com

Edició i producció: Francesc Gil-Lluch

Disseny de la coberta: Enric Muñoz

Maquetació de l'interior: Octavi Gil Pujol

Impressió: BookPrint

Distribució: UDL

IBIC: BG, BGBA

ISBN: 978-84-17611-00-2

Dipòsit legal: B-21540-2018

Imprès a Catalunya · *Printed in Catalonia*

Edicions Saldonar és membre de l'associació d'editorials independents

Llegir en Català, juntament amb Alrevés/Crims.cat, L'Avenç,

BiraBiro Editorial, Edicions del Periscopi, Les Hores Editorial,

Raig Verd Editorial, Sembra Llibres i Tigre de Paper.

Tots els drets reservats. No es pot reproduir cap part d'aquest llibre,
per qualsevol mitjà, sense el permís d'Edicions Saldonar.

TAULA

A tots ens creix el nas	9
El poder de la veritat és en la mentida	29
El periodisme és l'art de crear realitats	45
Internet és una fàbrica de mentides?	83
Mentir és una tècnica	109
El poder legitima la mentida	145
La mentida legítima	161
El dia que el nas ens deixa de créixer	171
Bibliografia	185

A TOTS ENS CREIX EL NAS

Pinotxo, la criatura imaginada per Carlo Collodi el 1882, personifica una de les més grans al·legories sobre les virtuts i els valors humans. La marioneta de fusta que cobra vida és una enorme metàfora sobre les nostres debilitats i sobre tot el que hauria de ser exemplar: l'honor i la veritat. El que ens n'ha quedat és la troballa mítica que fa l'autor: el creixement del nas de la figureta sempre que diu una mentida.

Hi ha una característica del nostre cos que ens situa en una posició que, traslladada al mite italià, no ens deixa gaire bé. El nas és, juntament amb les orelles, l'única protuberància que ens creix al llarg de la vida. Deu ser potser perquè la capacitat de mentir és també una de les característiques més permanents en la nostra trajectòria vital? És això el que volia dir-nos Collodi?

El cas és que, segons molts dels estudis psicològics que s'han fet sobre la matèria, a partir dels dos anys comencem a mentir. Sí, només ens calen vint-i-quatre

mesos per iniciar-nos en l'intent de treure avantatge als altres desdibuixant la realitat.

Hi ha estudis, fets sobretot a universitats nord-americanes, que s'han interrogat sobre el mecanisme que activa la mentida, entesa com la distància que hi ha entre el que diem i la realitat. Segons aquestes investigacions, els nens desenvolupen, efectivament, l'art de mentir a partir dels dos anys, i ho fan per encobrir actes que estan convençuts que els comportaran una reprimenda. Els pares i les mares saben de què parlem. Fem referència a la típica escena familiar en què la criatura agafa un dolç, cosa que té prohibida explícitament, i s'empastifa les mans i la boca quan se'l menja. Quan els progenitors descobreixen el petit i li pregunten què li ha passat pel cap per haver actuat tan malament, sabent que ho tenia prohibit, a pesar de l'evidència de la boca o les mans pintades nega haver fet res. La mentida, creu, evita la sanció.

El professor canadenc Kang Lee defineix aquesta estratègia, fins i tot, com un avenç positiu en el creixement cognitiu dels menors, sense la qual podrien quedar indefensos. Dit d'una altra manera, és una resposta normal, humana, de defensa i supervivència. Manté també que com més aviat comencem a mentir més possibilitats tindrem d'adquirir capacitats socials i de control dels impulsos. Aquest investigador no només considera que l'engany és un acte d'autodefensa, sinó també una capacitat necessària per comunicar-

nos amb els altres, per suavitzar les nostres percepcions sinceres, que no sempre són agradables als ulls de qui ens interpel·la.

Aquest primer estadi de la mentida és tan sols l'embrí d'un sofisticat camp cognitiu que va evolucionant, fins al punt que acaba engendrant tècniques que van molt més enllà de la defensa, i que persegueixen l'objectiu del benefici o fins i tot, i aquí ve la sorpresa, d'evitar el mal als altres. És un engany compassiu.

Els actes de tots els humans es mouen en el camp de la dialèctica entre el càstig i el premi, i és en aquest terreny que la mentida o l'engany troben un espai per créixer, tenen la capacitat de provocar l'èxit o el fracàs. La mentida també té relació amb l'empatia. És un mecanisme necessari per teixir complicitats i crear-nos entorns favorables per anar-nos convertint en humans.

Les mentides primigènies, les primeres que aprenem, però, són només un petit avanç d'un art que evoluciona fins al màxim refinament i sofisticació, gràcies al qual som capaços de perfilar les tècniques més elaborades. No es tracta tant de la negació explícita de la realitat, cosa que es fa en aquest primer estadi, com de relatar els fets i els pensaments de forma parcial, encoberta, excessiva o fins i tot inventada. La mentida, quan progressa, és una de les pistes més extenses de la nostra capacitat creadora. Les persones hem entès que aquesta pot arribar a ser la capacitat bàsica perquè la societat ens accepti. I no ens equivoquem.

Com a individus vivents i pensants, capaços d'activar-nos per buscar el plaer o per fugir del dolor, en termes epicuris, ens movem empesos per les passions o els impulsos més diversos, no tots virtuosos. Viure en societat no és res més que habitar en un entorn en què el denominador comú, el que ens fa partícips o integrants d'una comunitat, és el respecte a una escala de valors. Les nostres accions no sempre coincideixen amb els punts d'aquesta escala, o, més exactament, no sempre es troben en els índexs més alts.

És aquí on l'engany, entès com la capacitat per adornar els nostres actes, per dotar-los de virtut, té la màxima àrea de joc per expressar-se. Ens defineix com a persones. Ens relatem a partir del que expliquem i de la correspondència de les explicacions amb els actes que executem. Per això en tot el que fem hi ha narració, de present i sobretot de futur. El que expliquem sobre les nostres actuacions i experiències serveix perquè els altres ens reconeixin com a individus.

És evident, però, que aquesta identitat no s'entendria sense els trets comuns que ens lliguen a la col·lectivitat. De fet, més enllà de la nostra actuació com a individus, el que acaba conformant-nos com a persones és com actuem per interrelacionar-nos amb els altres, i sobretot amb el seu patró de valors. És la pertinença a les comunitats —enteses com a entorns d'aprenentatge de normes, costums, història, coneixements i hàbits— el que ens explica al món. Una persona construïda a

partir tan sols d'elements conformats en experiències particulars, en actuacions sense el judici dels altres o del col·lectiu —grup constituït acumulant i actualitzant un llegat comú—, sense cap relació ambiental, no la podríem entendre com a individu. Això és el que fa que la nostra empatia, el reconeixement dels altres, sigui superior a la que tenim amb la resta de les espècies del planeta. No seríem capaços de determinar el caràcter d'una formiga o una planta senzillament perquè no tenen cap relació possible amb nosaltres que puguem valorar a partir d'uns patrons de conducta compatibles amb la forma que tenim de veure les coses.

Són aquestes formes comunes les que determinen que la nostra construcció com a individus estigui altament connotada i perfili un relat propi. La majoria de característiques que defineixen el caràcter d'una persona sempre les establim en relació amb els altres: egoista, generós, empàtic, orgullós, altiu, ambiciós, simpàtic, sec, groller, tímid, educat, afectuós, narcisista, vulgar, elegant, pusil·lànim, agressiu, alegre, expansiu, introvertit.

Així doncs, el marc de relacions que som capaços de generar és el que ens acaba definint com a individus, i per tant el nostre és un cicle vital que tracta de conciliar les nostres pulsions amb l'acceptació de l'entorn. També és aquest entorn el nostre marc de supervivència, on es determinarà que tinguem èxit o que fracassem. I és en aquest punt on la nostra capacitat de dissenyar relats es desenvolupa. De la capacitat que tinguem per

crear-ne dependrà que assolim els objectius vitals que volem. Els de cadascú.

De la combinació del que som, del relat que edifiquem de nosaltres mateixos i de la relació que té amb el que dissenyen els altres sorgeix la construcció de la història personal. Tots actuem seguint una línia de correspondència directa amb el nostre passat, amb el que hem sigut. Ningú imagina, més enllà dels afectats per una patologia mental dràstica, una persona actuant un dia d'una manera i l'endemà d'una altra, sense cap relació amb cap circumstància anterior. La memòria ens configura l'espai de reconeixement, propi i dels altres. I és aquest espai on fem créixer les habilitats socials.

Quan algú coneix un altre té la necessitat de saber qui és, la seva identitat. I aquesta identitat no es limita normalment al nom, l'edat, l'estat civil i la residència, com si una persona fos una fitxa administrativa. Volem saber qui és. I aquest «qui» no és res més que el lligam entre el present que veiem o intuïm i el passat que ens explica. Així, quan ens relacionem amb els altres ens veiem obligats a desplegar un relat coherent sobre nosaltres mateixos.

Els actes del dia a dia són per força conseqüents els uns amb els altres? Si ens aturem a reflexionar-hi, potser ens adonarem que no és ben bé així. Però si ens fixem en el que relatem de nosaltres mateixos, la línia narrativa és segurament comprensible segons els patrons que estableix la dialèctica de la lògica.

D'aquesta manera, quan ens presentem en societat narrem, relatem, fem un exercici creatiu per englobar el nostre passat i cadascuna de les nostres accions en un perfil concret que ens defineix. La memòria i la manera de representar-la als altres i a nosaltres mateixos és una primera forma de transformació de la realitat. D'entrada perquè no actua com ho faria si fos l'objecte d'una ciència exacta, fixada en uns paràmetres inamovibles. És voluble i s'adapta a les nostres necessitats, és a dir, al que necessitem i a com ens cal recordar-ho. Ens expliquem als altres a partir del que ens agrada que els altres vegin de nosaltres, i partint d'aquell «jo» que ens agradaria ser.

La memòria és selectiva i es transforma, com l'energia. En aquesta selecció i transformació hi tenen un paper important els patrons de conducta apresos i els mites que incorporem al llarg de la vida. No ens costa gaire adonar-nos que la majoria de relats que ens arriben dels altres no tenen res a veure amb el tedi i la rutina amb què la vida ens obsequia, gairebé com si estigués obsessionada. Els relats dels altres estan formats per les emocions, el conflicte i l'excitació, són una mica com els nostres quan els expliquem. Fins i tot quan traslladem la nostra rutina i el nostre tedi no ho fem amb el sentiment de comoditat i confort que moltes vegades ens proporcionen, sinó que ho amanim tot plegat amb algun conflicte emocional i vital, perquè genera sempre un èxit narratiu. I potser algun aplaudiment i tot.

El que transmetem no és una translació exacta del que vivim ni de com ho vivim, i per tant del que som, sinó que és una reconstrucció. Ens relatem a nosaltres mateixos a partir de pautes establertes pels desitjos, l'acceptació, les conductes estàndard, les normes morals i una selecció de fets i paraules que s'adeqüen al que volem comunicar. Tot això tindrà molta importància en la confecció, en la creació, de la veritat o les veritats. Sense un ús exhaustiu d'aquest mecanisme no transformariem la nostra existència en una narració.

El que queda de nosaltres com a individus, o com a comunitat, és la paraula, el relat, i també l'empremta que deixem en diverses formes d'expressió —escèniques o plàstiques—, que sempre són el fruit d'una selecció, pensada, calculada i estructurada per causar un efecte. És aquí on entren en joc els termes *sinceritat*, *confiança* i *fidelitat*, tan lligats a la construcció de la veritat. Sense aquests conceptes, que ens remetent a una mena de contracte no firmat però vigent, no seríem capaços de generar les complicitats necessàries per viure en comunitat, per entendre'ns. Quan la revelació de fets trenca la línia coherent d'un relat, es produeix una col·lisió, que alhora fa que aquest contracte sigui posat en qüestió.

El desengany és l'altra cara de l'engany, i aquest és el que dona pas a la mentida. És a dir, un engany no ho és fins que no es descobreix la distància que marca amb un relat més contundent en la coherència i basat en proves concloents. La mentida, doncs, només co-

mença quan ens sabem enganyats, mai abans. Fins i tot qui menteix no enganya, perquè està creant un relat esperant que no hi hagi cap altra falsedat que el desemmascarï o el desmenteixi. Només si això passa es podrà parlar d'engany. Quantes mentides deuen formar part del nostre patrimoni comú, només pel fet que no hi ha hagut cap relat que les hagi desmentit mai?

Els individus, doncs, es configuren una identitat a partir de la reconstrucció de les accions i els fets que els han acompanyat al llarg de la vida. Però les identitats no s'expliquen només a partir del fet individual, del que volem ser, sinó que tenen un reflex que les vincula a un espai compartit per grups o comunitats: el gènere, la nacionalitat, les ideologies, l'estirp, la classe social, les aficions i les creences són elements consubstancials a la nostra identitat i que no s'entenen sense el fet compartit.

Els trets compartits i que caracteritzen la nostra manera d'expressar-nos i d'explicar-nos al món són la primera pedra que edifica les històries col·lectives. La narració que ens justifica les actuacions perquè tenen una correlació amb aquestes identitats conforma la manera d'entendre'ns com a éssers socials. I també es busca que hi hagi una coincidència entre els fets i la forma de valorar-los i relatar-los.

Les històries col·lectives són una categoria de relat que hem heretat i que ens explica com a individus. Cadascun de nosaltres som fills de les tradicions que assu-

mim i transmetem a partir d'un aprenentatge. Parlem la llengua que ens ensenyen, pensem en funció dels conceptes que ens trasllada aquesta llengua, ens expressem en la gestualitat apresada i ens comuniquem a través dels hàbits de consum que ens són confiats. Són pautes que entronquen amb una narració que determina la lògica d'aquests hàbits. És el que anomenem cultura.

Acostuma a haver-hi molt de debat per determinar què és exactament la cultura, però en totes les definicions hi trobarem un denominador comú: és una forma d'expressió d'idees, pensaments, creacions i creences compartits per un nombre més o menys ampli d'individus al llarg de molt de temps. O dit d'una altra manera, és la construcció d'uns relats en què aquests individus es poden reconèixer.

Pot semblar que reflexions com aquestes no coincideixen amb l'objecte d'aquestes pàgines, la veritat i la mentida. Aviat veurem, però, quina relació tenen amb el moll de l'os del que estudiem. Quedem-nos amb una idea central: es tracta d'entendre per començar que la definició de veritat és complicada d'afinar, sobretot perquè la nostra capacitat per exterioritzar qualsevol concepte passa per la verbalització, que és una forma connotada de dissenyar un relat. Les paraules, per definició, no són innocents.

També les històries col·lectives es fonamenten en gran part en fabulacions basades en el desig més que no pas en la constatació d'uns fets. Són narracions i

edificacions abstractes construïdes a partir d'una lògica estranya que s'escapa de qualsevol realitat tangible: són els mites. Els éssers humans necessitem que tot tingui una explicació.

Com que som capaços de concebre l'infinit i l'eternitat, la magnitud de tot el que som capaços de percebre és pràcticament il·limitada. La transcendència, que no podem explicar dins els paràmetres de la lògica deductiva o empírica, conforma realitats que necessitem compartir i que sempre han estat presents al llarg de la història. André Comte-Sponville ens recorda que «no coneixem cap civilització sense mites, sense ritus, sense sacralitat, sense creences en forces invisibles o sobrenaturals i, en suma, sense religió, en el sentit ampli o etnològic del terme».

El filòsof, que es defineix com a ateu, busca fórmules per evitar creure en un misteri indemostrable, i conclou que «és la veritat, i no la fe, la que ens allibera». Però no és la veritat, i el convenciment que existeix, una creença?

George Orwell estava obsessionat en la insuficiència del llenguatge per expressar tot el que sentim o pensem, cosa que significaria que estem obligats a traduir lèxicament de manera inexacta el que volem expressar. No vol dir això que seria una forma d'adaptació de la realitat que té una mica de falla?

Orwell va reflexionar força sobre aquesta característica del llenguatge, amb el convenciment que la con-

versió dels pensaments en paraules comportava riscos i perills que s'havien evidenciat al llarg de la història en els relats de domini. Atès que la nostra formació és lingüística, tot el que no té paraula que ho designi no existeix. Així doncs, el que no té traducció lingüística no és. L'escriptor ironitzava a la novel·la *1984* amb l'existència d'un Ministeri de la Veritat, en què s'elaborava un llenguatge que optava per eliminar unes paraules i adaptar-ne unes altres per mirar de silenciar realitats fins aleshores existents. Deixant les ironies a part, sí que s'ha demostrat que l'ús del llenguatge determina el pensament, cosa que ha fet que l'educació i la comunicació siguin pedres angulars de totes les formes de poder. No en va, la religió —ja sigui la cristiana, la musulmana, la budista o la jueva— ha tingut sempre un especial interès en el control de les institucions educatives, com el van tenir els règims autoritaris als anys trenta o la Unió Soviètica fins a finals del segle xx. Allò que expressem modela una manera de pensar i, per tant, una forma de definir el que és veritat.

A l'Espanya dels anys cinquanta al setanta, per exemple, diverses activitats eren qualificades com un vici. Amb la democràcia la terminologia que les reflectia va desaparèixer i per tant la manera de qualificar-les. Ja no ens trobàvem davant d'una realitat voluntàriament maliciosa, sinó d'accions inconscients més pròximes a una disfunció o una patologia social. Ens referim a trastorns com l'alcoholisme, el tabaquisme o la ludopatia.

El que no es pronuncia directament no és. Només cal recordar l'estratègia dels líders polítics quan eviten dir el nom de diversos companys de partit quan han estat acusats en algun cas de corrupció. Se'ls anomena els «sense nom». En la cultura hebrea, per exemple, estan estesos els conceptes de Jahvé, el seu Déu, i el dels «altres», dels quals no es pronuncia el nom. També el llenguatge políticament correcte té aquesta missió, no tant fer desaparèixer un concepte, sinó matisar-lo i canviar la seva visió en funció, en moltes ocasions, d'interessos col·lectius i ideològics.

Al llarg d'aquest assaig mostrarem una llarga llista de representacions de la veritat que ens ensenyen fins a quin punt l'art de mentir forma part consubstancial del relat. Les narracions, de fet, s'elaboren a partir d'un conjunt de tècniques que no només tenen l'objectiu de donar-nos plaer literari, sinó també el de construir realitats, d'intentar fixar plantejaments sobre la veritat en el nostre pensament. La falsedat no és només la negació de la veritat o la invenció d'un fet, en la majoria de casos és una simple transformació de la realitat perquè l'explicació que se'n dona s'acosti a una determinada avaluació. Els fets són neutres, la seva expressió no ho és mai. Dit d'una altra manera, i expressat pel pensador renaixentista francès Michel de Montaigne, «El problema principal que planteja la veritat sobre qualsevol fet és que la veritat és una i les mentides poden ser-ne moltes».

Quan expliquem qualsevol història —ja sigui un fet quotidià, un sentiment profund o una reflexió sobre qualsevol concepte més o menys abstracte—, no traslladem la factualitat, sinó una mera representació, limitada d'entrada per l'única eina que tenim, el llenguatge —ja sigui el lingüístic o el gestual—, i de sortida condicionada pel nivell de comprensió o acceptació dels altres. Per tant, fem una representació que transforma la realitat perquè pugui ser entesa. És això traslladar la veritat o construir una veritat a mida? És en aquest sentit que podem afirmar que sempre mentim, o que no fem una translació fidel de la veritat.

La mentida, com la veritat, pot ser fàctica o volàtil. Entenem per fàctic o factual allò que és contrastable empíricament, allò que «és» de fet. Quan un roba un objecte, les proves sobre aquest acte es poden contrastar a través de les pistes que defineixen un fet: la possessió de l'objecte, més la declaració de testimonis que han vist el robatori, més els desitjos expressats explícitament per l'autor abans de l'acció, per exemple. Quan neguem una evidència, ens trobem davant d'una mentida fàctica, o, invertint els termes, davant d'una falsedat que es pot desemascarar a través de realitats fàctiques. Si ens referim a la llei de la gravetat, és fàcil d'estar d'acord que la força dels fets, la caiguda dels objectes per una força gravitacional, és inapel·lable. Qui la negués hauria de fer flotar els objectes, cosa que no li seria gens fàcil. Les volàtils, en canvi, són aquelles mentides sobre el que

pensem. Per definició, el que té vida en la nostra ment és insondable pels altres, i només en tenen constància a través de les nostres paraules i els nostres gestos. Però no sempre que parlem expressem necessàriament el que pensem, perquè podem mentir. Així doncs, quan fem referència al pensament d'algú, en realitat el que definim és el que ha expressat, que pot ser el fruit de les idees que té, de les conviccions o els principis, o de la conveniència. Les paraules, doncs, es diuen en funció de l'entorn o per buscar beneficis.

Una de les principals característiques de la mentida, per tant, és precisament buscar un benefici o evitar un perjudici. Així doncs, les mentides serien d'una alta volatilitat perquè són la conseqüència de l'adaptació. Són més un mecanisme de supervivència que una resposta a impulsos o pulsions sinceres. Tot i la fragilitat de les paraules, però, es tenen molt en compte, atès que són l'única corretja de transmissió del pensament.

Fixem-nos en la importància que tenen quan les pronuncia un polític. Si fa un discurs xenòfob està perdut. Ningú es preguntarà si buscava l'aplaudiment fàcil de l'audiència, real o virtual, és a dir, si les seves paraules eren el fruit d'unes reflexions sinceres i genuïnes, sinó d'un estudi de mercat, a partir del qual havia valorat l'èxit dels arguments. Hi hauria realitat en aquestes paraules o només el càlcul sobre l'acceptació del discurs?

Tots coneixem persones que tenen l'habilitat d'influir amb facilitat en el seu entorn, és a dir, que disposen

d'una gran capacitat per adaptar el que volen transmetre a qui els escolta, ja sigui en l'àmbit familiar, laboral, social o polític. Aquests individus solen expressar el que creuen que més satisfarà l'audiència que puguin tenir. És el seu pensament real el que expressen? Costa de creure. És més, podria ser que sobre una qüestió determinada no en tinguessin cap, d'idea pròpia, i que només es limitessin a expressar-ne alguna que havien escoltat ves a saber on i que la repetissin perquè tenien la seguretat que complia els requisits que demanaven els que l'escoltaven.

La mentida, per tant, és en part un element consubstancial a la manera que tenim d'adaptar-nos a l'entorn. És una estratègia intel·ligent de trobar un encaix del que expressem com si fos veritat perquè els altres se sentin més o menys reconfortats, o almenys no violentats. Els éssers humans no ens ofenem quan ens menteixen, ens enfadem quan descobrim la mentida. I aquesta és la clau del poder de seducció que té la falsedat, o, dit d'una altra manera, la capacitat per ornamentar la realitat.

La veritat està sobrevalorada perquè és un concepte inabastable. I està ben vista, molt, a pesar que en certa manera la seva existència no és desitjable. No ho és perquè una veritat absoluta faria que la vida fos mecànica i tirànica, però tampoc ho és perquè ningú suportaria que en les seves relacions humanes tot el que s'expressés fos la realitat crua, elaborada a partir dels paràmetres que marcaria la sinceritat. Hi ha una dita

que ho explica molt bé: «La confiança fa fàstic». La podem interpretar com la dificultat que comportaria conviure amb persones que s'expressessin sempre amb tota la sinceritat. La convivència seria impossible, i per això eduquem els fills amb un cert grau d'impostura, perquè sàpiguen el que es pot dir i el que és millor que no es digui.

La repressió, en el sentit ampli, ens explica com a éssers humans, tal com argumentava amb tots els detalls Sigmund Freud. En el camp de la comunicació, aquest terme, propi de la psicoanàlisi, el podem traduir com a autocensura, i explica sens dubte els mecanismes més profunds del funcionament dels mitjans de comunicació i de totes les formes de comunicació social. Ho veurem més endavant.

Cal que recordem la cara que fan els pares i les mares amb criatures molt petites quan expressen amb sinceritat el que opinen dels adults quan els tenen al davant. Poden ser valoracions sobre l'aspecte, l'olor, les opinions o la raça, per exemple, i sovint són poc ortodoxes. Traslladem aquestes apreciacions infantils inoportunes a les relacions dels adults i entendrem amb facilitat que no sempre convé dir la veritat, i que la mentida pot evitar molts problemes. Tindrem espai més endavant per interrogar-nos sobre l'ús pervers de la mentida piadosa o de la hipocresia.

Finalment, i abans de continuar, farem l'última reflexió sobre el poder de la mentida, sobre fins a quin

punt el que expressem pot acabar tenint una incidència en la construcció del relat. Anomeno aquest fenomen «l'espiral de la mentida en el laberint de la coherència». Què vol dir, això? Doncs que un petit engany pot acabar convertint un simple estratagema per defugir una situació compromesa en un autèntic edifici de falsedats, que es construeix a còpia de mantenir-les, i que refà el nostre passat i condiciona el nostre futur, i tot per no haver de trencar una línia argumental que si la desfésim delataria la nostra impostura.

És aquella petita mentida que s'acaba convertint en la primera pedra d'una falsedat que pot acabar-nos reconstruint en el nostre relat personal o en la construcció de la història comuna. No és possible donar per veraç una informació que contradiu l'engany inicial, així que a poc a poc anem falsejant tot el que passa en aquella història per adaptar-la a la línia argumental coherent del discurs.

Per exemple, si anem explicant que vam acabar una carrera que ens permet exercir un càrrec amb la formació necessària, tot i que no és veritat, caldrà que expliquem on la vam estudiar i amb qui i quan. Cada dada que ens reclamin alimentarà un relat falsejat, i és una pista que ens pot desemmascarar perquè és un element que els altres poden verificar si és cert, i ja sabem que la curiositat és insaciable.

El silenci després d'una pregunta és sospitos per definició, i per tant és millor construir un relat complet,

capaç, per satisfer tota la curiositat que genera el que expliquem. Si el punt de partida és fals, això significa que la resta de dades també ho deuen ser, i acabaran construint un entramat de fabulacions que es mantindran versemblants només si la coherència està ben fonamentada.

A partir d'aquí, comença en les pàgines següents la indagació sobre els racons més apassionants que té la veritat, sobre fins a quin punt el relat és clau en el concepte de veritat, i sobre com en el fons el que importa no és tant la veritat com la convicció i la versemblança.

No passejarem sols per aquest camí, anirem sempre acompanyats, de bracet de tots aquelles persones que serveixen de referència per reflexionar sobre una qüestió que ha adquirit molta importància els últims anys, arran de l'explosió de les xarxes en l'àmbit de la comunicació. Filòsofs, psicòlegs, periodistes, economistes, pintors, escriptors, historiadors i polítics ens ajudaran a comprendre la complexitat del «tema» en què ens hem enredat.

El camí és apassionant, paga la pena entrar en aquest laberint ple de dubtes. Sobretot, cal primer de tot que abandonem la majoria de les nostres certeses.